

MOHOREA Efim

Libertatea individuală, pentru ca toți indivizii să fie liberi, este posibilă în măsura în care poate exista concomitent cu libertatea celorlalți.

K. Jaspers

În științele socioumane mult s-a discutat și continuă să se mai discute problema libertății. Prin gândirea comună libertatea ar însemna posibilitatea de a face orice dorește omul. (În articole destinate publicului larg, spre exemplu, în INTERNET găsim definiții de tipul: "Libertatea este un concept filosofic, a cărui semnificație ar putea fi rezumată prin sintagma "lipsa constrângerilor"). Dar în realitate astfel de condiții, practic, nu există, de unde decurge că libertate absolută nu există.

Făcînd cunoștință cu mai multe lucrări consacrate problemei în cauză ne convingem că "libertatea" este o noțiune cu multiple și variate sensuri (Vezi: [18, p. 495], [3, p. 264-265]). Ea este folosită în diferite științe: filosofie politică, sociologie, psihologia socială, drept ș. a. În dezbaterile filosofice libertatea se recunoaște a fi printre cele mai importante determinări ontice ale personalității omenești (de rînd cu conștiința, acțiunea, dreptatea ș. a.). Importanța acestui atribut al umanului poate fidedusa, spre exemplu, din următorul enunț: "Interonticitatea pe care am considerat-o a fi sursa umanului, o regăsim și în ceea ce poate fi numit "stare de libertate": sinteză (echilibru) a spontaneității, creației, a autonomiei, suveranității și a ordinii, constanței, supunerii" [3,p. 265].

Avînd în vedere conținutul complex al problemei, în acest articol vom analiza doar aspectele generale ale libertății omenești, anume, semnificația filosofică, notele esențiale și de referință ale termenului "libertate".

Libertatea este una dintre cele mai controversate probleme, la soluționarea căreia au participat mulți gânditori iluștri: Confucius, Socrate, Platon, Aristotel, T. Hobbes, J. Locke, B. Spinoza, J.-J. Rousseau, I. Kant, J.-S. Mill, P. Proudhon, A. Herțen, K. Marx, M. Bacunin, N. Berdeaev, N. Iorga, K. Jaspers, J.-P. Sartre, T. Kotarbinski ș. a. Spre exemplu, J.-J. Rousseau constata cănăzuințele oamenilor de a fi liberi sînt permanent curmate de violență: "Omul s-a născut liber, dar peste tot el este în lanțuri.

Unul se consideră stăpîn pe altul, iar singur nu încetează a fi sclav în mai mare măsură, decît ei".

Ființa libertății este un ideal social, o condiție fundamentală a personalității umane. Intenționînd să-și realizeze multiplele scopuri, oamenii permanent îndură variate constrîngeri: fiziologice, economice, politice, morale ș.a. Experiența acestor constrîngeri i-a pus pe unii dintre ei în fața necesității de a le depăși sau, cel puțin, de a le minimaliza, altfel, evident, nu poate fi vorba de o autentică libertate.

Problemă de maximă rezonanță teoretică și importanță practică, libertatea continuă să rămînă pentru majoritate contemporanilor mai mult un vis, decît un fapt real. A. de Tocqueville afirma: "Nimic nu e mai minunat decît arta de a fi liber, dar nimic nu e mai dificil decît ucenicia libertății" (Vezi: [4, p. 5]).

1. Noțiune "libertate". Libertate și non-libertate

Practica istorică confirmă că nu există libertate abstractă, separată de realitatea socială, independentă de circumstanțele vieții oamenilor. *Ideea* de libertate și *exercițiul* libertății se intercompletează. De aceea, consideră unii specialiști, cetățenii statelor totalitare au pierdut, o data cu "exercițiul libertății", și "ideea" ei. I.-L. Muntean constată: "Poate știm cum se face libertatea, poate avem la dispoziție un minim al determinațiilor sale, dar nu știm ce este ea" [1, p. 10].

Realitatea post-comunistă și evoluția spre o democrație autentică înaintea problema reconstruirii conceptului "libertate". Acesta nu poate fi redat doar prin formule de tipul "libertatea este necesitatea înțeleasă". Ideea lui B. Spinoza, preluată de Hegel, apoi de F. Engels, presupune că a fi liber nu înseamnă a alege după propria voință, ci a alege în concordanță cu legile naturii și necesitățile sociale. Unii autori contemporani continuă să aplice în lucrările lor această formulă, alții, însă, o consideră inacceptabilă. De pilda, I.- L. Muntean afirmă că, în cazul acestei formule, avem de a face cu "o contradicție flagrantă: convertirea necesității în libertate, apoi supunerea libertății în fața necesității sociale" [1, p. 10].

(Spinoza considera, că problemă filosofică a libertății are două aspecte: unul divin, iar altul – uman. Afirmarea că "totul este determinat de necesitatea naturii divine" pare să excludă posibilitatea existenței libertății omenești. Un lucru, în viziunea filosofului, este liber atunci, cînd el există prin *necesitatea naturii sale* și nu este determinat să acționeze de forțe *externe*. Spinoza opunea libertatea *constrîngerii*, căci, numai dacă un lucru este constrîns să acționeze după o lege impusă, atunci el numai este liber:

"Numesc liber, ceva care există numai din necesitatea naturii sale și care se determină de la sine să lucreze. În schimb, numesc necesar, sau mai bine zis constrâns, ceva care este determinat de altceva să existe și să lucreze într-un fel anumit și determinat").

Însăși F. Engels – unul dintre "coautorii" acestei formule – scria, că libertatea "nu constă în visata independență față de legile naturii, ci în cunoașterea acestor legi și în posibilitatea dată prin aceasta de a le pune în mod sistematic în acțiune pentru atingerea anumitor scopuri". E de menționat, mai întâi, că aceasta nu este o definiție propriu-zisă a libertății. Apoi, libertatea nu poate fi identificată cu independența față de legile naturii, ceea ce contrazice stării de fapt; ca ființă vie, omul nu poate fi absolut independent de legile naturii.

S-ar părea că, transformînd (în baza dublei negații) propoziția "libertatea *nu constă în visata independență* față de legile naturii", am obține pretinsa concluzie: "Libertatea constă în (visata) dependența față de legile naturii". Contextul propoziției în cauză nu permite aplicarea dublei negații formale. Evident este doar, că libertatea nu poate fi identificată cu contrariul său – non-libertatea. (Se pare că avem de a face nu doar cu o contradicție de ordin formal, ci cu o problemă principială: în ce *anume* constă libertatea? Spre exemplu, J.-J Rousseau aborda această problemă sub alt aspect: a nu fi dependent de altul, a nu fi supus altei voințe: "Cînd fiecare face ce-i place, se face adesea ceea ce nu place altora. Aceasta nu înseamnă libertate. Libertatea înseamnă mai puțin a face ce vrem, cît a nu fi supuși altuia; ea înseamnă, totodată, a nu supune voința altuia voinței noastre. Nici un om care este stăpîn nu poate fi liber!").

E mai de menționat, că prima parte a citatului de mai sus nu trebuie interpretată separat de a doua parte a sa, în care e vorba nu atît de ce este libertatea, cît de cume posibilă diminuarea dependenței de legile naturii (adică lărgirea sferei libertății), prin ce mijloace poate fi obținută libertatea? Deci "libertatea este ceva mai mult decît simpla absență a restricțiilor. Pentru a face ceva, e nevoie de mijloace" [1, p. 27]. Problema mai constă în aceea că cuvîntul "libertate" nu exprimă un concept clar și precis. Specialiștii de diferite orientări filosofice și ideologice recunosc că el provoacă confuzii, neînțelegeri.

Una dintre neînțelegeri constă în faptul că problema libertății este complexă și poate fi cercetată sub diferite aspecte. Spre exemplu, A. Miroiu abordează problemele legate de libertatea umană, din trei perspective: *conceptuală, a justificării, și a domeniului libertății*:

1. *Probleme de natură conceptuală*: ce este libertatea? Și anume, există un concept de libertate, sau noțiunea de "libertate" este ambiguă? Există un concept general de libertate, sau există numai libertăți particulare? Iar dacă libertatea este un concept general, în ce fel se aplică acesta la cazurile practice? Iar dacă nu există "libertate", ci numai libertăți particulare, atunci ce au aceste cazuri în comun?

2. *Problema domeniului de aplicare a libertății*: sîntem obișnuiți cu utilizarea acestei noțiuni în sfera politică, dar oare nu privește și viața privată? De exemplu, poate fi invocată pentru a interzice o carte pe temeuri religioase, pe motiv că ofensează 'bunele moravuri', sau că este împotriva atitudinii sociale general acceptate?

3. *Problema limitelor libertății*: de a îngrădi libertatea altora, de a ne pune capăt vieții? Există limite ale libertății, și care ar fi acestea? (Vezi: [9, p. 45]).

(E. Fromm considera că este necesar "să recunoaștem sensul ambiguu al libertății care avea să acționeze de-a lungul culturii moderne: pe de o parte, creșterea independenței omului față de autoritățile externe, iar, pe de altă parte, creșterea izolării a sentimentului ce a rezultat de aici – de neînsemnătate și neputință individuală"[5, p. 40].

M. Thorez scria că "nu există cuvînt, nu există noțiune care să fi fost atît de mult denaturată, deformată, interpretată în mod atît de greșit cum este cuvîntul, noțiunea de libertate" [6, p. 5].

C. Popa constată că puține cuvinte au o forță emoțională mai mare decît cuvîntul "libertate" și puține cuvinte au un înțeles mai ambiguu și mai disputat decît cuvîntul "libertate"; puțini termeni sînt mai controversați în literatura filosofică, sociologică, politică, etică și juridică decît termenul de libertate. În afară de cîteva note sau trăsături obiective acceptate de un număr de gînditori, continuă autorul, acest termen are o puternică încărcătura emoțional afectivă, ce diferă de la o comunitate la alta, de la un gînditor la altul (Vezi: [12, p. 129, 430]).

Z. Bauman vorbește despre ambiguitatea intrinsecă "a libertății în forma ei modernă, alăturată capitalismului. Eficacitatea libertății presupune că alți oameni nu sînt liberi. A fi liber înseamnă a-ți fi permis și a fi în stare de a-i ține pe alții lipsiți de libertate. Așadar, libertatea în forma ei modernă, definită economic, nu diferă de formele ei pre-moderne în ceea ce privește conținutul relațiilor sociale. Ca și mai înainte, este selectivă. Ea poate fi dobîndită cu adevărat (deci nu postulate filosofic) doar de o parte a

societății. Libertatea constituie primul termen al unei relații, celălalt fiind reglementarea normativă, constrângerea și coercițiunea" [1, p. 81-82]).

Am constatat deja că libertatea umană are diverse aspecte prin modul de abordare și aspectele ei cercetate în diverse științe (filosofie, filosofia politică, filosofia juridică, politologie, etică, sociologie, psihologie ș.a.). În definițiile pe care le întâlnim în literatura filosofică, sînt exprimate variate aspecte și nuanțe ale libertății (Despre aspectele filosofice a se vedea, de pilda: [15, p. 301]).

În pofida multiplelor diversități, există, totuși, o invariantă, un nucleu comun, redat în definiția comună a libertății care, pe de o parte, constă în lipsa obstacolelor în calea dorințelor, iar, pe de altă parte, presupune posibilitatea omului de a realiza ceea ce dorește (Vezi, de pilda: [1, p. 20],[15, p. 20]). Astfel înțelegeau filosofii politici englezi clasici conceptul "libertate". T. Hobbes spunea: "Un om liber este acela ce ... nu este împiedicat să facă ceea ce intenționează să facă" (Vezi: [2. p. 214]).

Analizînd activitatea oamenilor care au luptat în trecut și luptă în prezent pentru libertate, observăm două tipuri distincte de manifestări, *fenomene* ale libertății, doi "vectori", care indică direcțiile plus înseși eforturile oamenilor în realizarea, obținerea acesteia: 1) *din interior spre exterior*: acțiuni "constructive" pentru depășire, înaintare, "atac", adică creație – economică, politică, religioasă, artistică, științifică, culturală etc.; 2) *din exterior spre interior*: acțiuni cu caracter "distructiv", de apărare, adică "reacție", rezistență la – constrângere, oprimare, violență, umilire, amestec în treburile, percheziții etc.

Referitor la cele expuse *supra*, în literatura occidentală găsim două înțelesuri generale ale libertății – unul **pozitiv** și altul **negativ**. Astfel, I. Berlin distinge între "libertatea pozitivă a împlinirii de sine" și "libertatea negativă a lipsei de ingerință"[2, p. 71]. El consideră că înțelesul "pozitiv" al cuvîntului "libertate" deriva din "dorința fiecărui individ de a fi propriul său stăpîn". Cele două libertăți, "cea "pozitivă" și cea "negativă", ... nu erau, la origine, prea departe logic una de alta ... Conduita mea dobîndește o valoare neprețuită pentru simplul motiv că ea îmi este proprie, iar nu impusă din afară. Dar nu sînt și nici nu mă pot aștepta să fiu în întregime autonom sau omnipotent pe plan social. Nu pot să îndepartez toate obstacolele apărute în calea mea datorită comportamentului semenilor mei" [2, p. 57].

Avînd în vedere că, negativ, libertatea înseamnă absența îngrădirilor și opreliștilor, iar, pozitiv, afirmarea disponibilităților creatoare ale persoanei, categoria "libertate" conține următoarele note definitorii:

absența oprimării și constrîngerii, posibilitatea de a alege oricare dintre conduite și atitudini într-o situație acțională dată, potrivit idealului și aspirațiilor persoanei în cauză. Altfel spus, libertatea înseamnă posibilitatea subiectului (individual sau colectiv) de a se comporta, de a "făptui" (a face sau a nu face ceva) în raport cu intențiile și aspirațiile sale, adică nu numai a acționa la dorință, dar și a nu face – în cazul lipsei dorinței.

Libertatea ca fenomen social complex include diverse momente:

1) **sursa, izvorul, cauza, substanța** libertății (creativitatea omului). (Filosoful rus N. Berdeaev, recunoscută autoritate în problemele libertății, definea libertatea drept *energia internă creativă a omului*.)

2) **agentul**, adică subiectul, exponentul libertății (individual sau colectiv);

3) **aspirațiile, dorințele** pe care agentul le poate avea la momentul dat;

4) **alegerea** unuia sau mai multor dintre ele și punerea lor ca **scop de realizat al acțiunii sau inacțiunii**;

5) **acțiunea sau inacțiunea propriu-zisă** care promovează aspirațiile, dorințele alese;

6) **posibilitatea reușitei acțiunii sau inacțiunii subiectului concret**, adică realizarea dorinței, aspirațiilor sale;

7) **obstacolele** ce stau în cale, **dificultățile** care trebuie să le îndure agentul (subiectul libertății);

8) **riscul nereușitei acestei acțiuni sau inacțiuni și asumarea răspunderii de eventualele consecințe ale faptei (acțiunilor sau inacțiunilor) subiectului dat**;

9) **mijloacele** cu ajutorul cărora sînt realizate scopurile acțiunii sau inacțiunii. În acest caz, libertate apare cu, cel puțin, două sensuri distincte: a) **libertatea de alegere**; b) **libertatea de acțiune și de realizare**. De exemplu, în viziunea lui J.- P. Sartre, *libertatea este alegere a scopurilor și a mijloacelor*.

Libertatea poate fi analizată în raport cu anumite *imperative* – elemente ale *normativității sociale* (morale, religioase, juridice etc.).

Normele sociale sînt anumite unități calitative și cantitative sociale („măsuri”): standarde, mostre, modele de conduită, reguli de conviețuire, ce s-au format în mod natural sau au fost instituite în anumit fel și a căror respectare este obligatorie pentru indivizii sau colectivitățile omenești. Caracterul principal al normei este acela de a stabili în cadrul societății o

formă ideală a comportamentului, un model prescriptiv pentru ceea ce trebuie să fie și nu pentru ceea ce este (Vezi: [11, p. 38]).

Normativitate nu exclude libertate, deoarece ceea ce este *obligatoriu* se *permitea face*, iar ceea ce este *interzis*, se *permitea nu face*.

Prin definiție, o modalitate de conduită (acțiune sau inacțiune) *p* este conformă cu norma, dacă și numai dacă, atunci când *p* este obligatoriu, modalitatea conduitei (acțiunea sau inacțiunea) *p* este executată și atunci când *p* este interzis, modalitatea conduitei (acțiunea sau inacțiunea) *p* nu este executată.

Deci, normativitatea și libertatea sînt compatibile: o faptă sau o acțiune (un șir ordonat de fapte) este conformă normei, dacă și numai dacă conține, cel puțin, una din următoarele condiții:

1) ea este un mod de a activa liber pentru agentul și situația considerată;

2) îndeplinirea ei de către agent, în situația considerată, este permisă și subiectul o îndeplinește;

3) neîndeplinirea ei este permisă și, în același timp, ea nu este îndeplinită de către agent, în situația considerată.

Formal, conduita prescrisă (acțiunea sau inacțiunea) *p* se consideră *imperativ*, adică *ordin*, *comandă*, *poruncă* etc. dacă și numai dacă aceasta reprezintă o *obligație* sau o *interdicție* contra voinței subiectului ($Op \vee Fp$). Libertatea, dimpotrivă, este un *non-imperativ*, adică *nici obligație* (în cazul că subiectul nu o dorește), *nici interdicție* (în cazul că subiectul o dorește) ($\neg Op \wedge \neg Fp$).

Înțelegă, în general (pentru subiectul acțiunii sau inacțiunii), ca absență a constrîngerii, ca posibilitate de a se comporta cum dorește și avînd în vedere momentele menționate mai sus, libertatea se poate manifesta sub diverse forme, cum sînt, de pilda: 1) **tendința de a menține sănătatea organismului**, la nivel biologic, deoarece omul bolnav este aservit corpului său și nu este liber să se comporte cum ar vrea; 2) **spontaneitatea tendințelor creative**; omul este liber atunci când își poate realiza dorințele **constructive**, opunînd rezistență celor **distructive** (după Platon noi nu avem conștiința de a fi liberi, cînd cedăm patimilor); 3) **capacitatea de a decide și a alege**, la nivelul conștiinței; 4) **realizarea voluntară rezonabilă**, fundamentată **valoric** și **rațional**: comportamentul nostru este expresia unei opțiuni personale capabile de a se justifica rațional, în ochii comunității (după Platon și Spinoza, acțiunea liberă este aceea care se hotărăște în favoarea dorinței raționale).

Din cele expuse pînă acuma, putem trage următoarele concluzii:

1. libertatea este capacitatea și condiția omului de a activa, de a tinde spre ceva, voluntar și fără constrângeri exterioare și imperative nedorite;

2. libertatea poate fi doar relativă, deoarece există anumite dificultăți, "obstacole" și restricții obiective – naturale sau/și sociale care o limitează;

3. pentru a depăși aceste dificultăți, "obstacole" și restricții (nu e vorba de imperativele, impuse prin normele de conduită, care necesită respectare) omul are nevoie de anumite mijloace;

4. libertatea presupune posibilitatea subiectului deciziei (conștiente) de a alege între anumite alternative, în baza criteriilor de preferință.

2. Condițiile libertății umane. Libertate și responsabilitate. Libertate și legalitate

Într-un sens restrâns, libertatea se asociază cu conduita omului în raport cu semenii săi. Lui Confucius (sec. al VI-lea î.e.n.) îi aparține ideea, considerată drept "legea de aur" a moralei omenești, care înseamnă: **"Ce nu-ți dorești ție, aceea nu o fă și altora" sau "să te porți față de altul tot așa, cum ai vrea ca el să se comporte față de tine"** (În popor se spune: ce ție nu-ți place, altuia nu face. Într-o legendă franceză se povestește despre un caz de judecată a unui bărbat care, dînd energic din mîini, involuntar, i-a frînt nasul altuia. Acuzatul, vrînd să-și justifice fapta, a declarat că nimeni nu-l poate lipsi de libertatea de a-și pune în mișcare propriile mîini. Hotărîrea judecătorului referitor la cazul dat a fost următoarea: inculpatul se declară vinovat, deoarece libertatea unui om de a da din mîini se termină acolo, unde ia începutul nasul altuia.).

Această maximă morală prezentă, practic, în toate religiile universale și sistemele morale laice contemporane, a fost preluată de liberalismul occidental, pentru care libertatea individuală nu poate fi absolută și nelimitată, ci doar **relativă și limitată**. În conformitate cu această doctrină politică, libertatea individuală nu trebuie să împiedice libertatea altora. De pildă, I. Kant scria că libertatea omenească trebuie să fie "întemeiată pe legi care fac ca libertatea fiecăruia să poată coexista cu libertatea altora" [8, p. 359]. Ideea kantiană despre **coexistența libertăților individuale** a fost preluată de mulți filosofi occidentali. De pildă, R. Steiner consideră că "maxima fundamentală a oamenilor liberi este: a trăi în iubire față de acțiune și a lăsa pe alții să trăiască, avînd înțelegere pentru voința lor" [16, p. 122]. Această idee o regăsim în opera lui K. Jaspers care scria: "Libertatea se realizează în cadrul comunității. Eu pot fi liber în măsura în care și ceilalți sînt liberi". "În obiectivitatea comunității umane libere ... libertatea depinde de libertatea tuturor celorlalți" [7, p. 263, 264]. J. St. Mill

considera că *singura libertate demnă de acest nume este aceea de a-ți urmări binele propriu, în felul tău propriu, atâta timp cât nu încerci să lipsești pe alții de binele lor sau să-i împiedici să și-l dobândească... De îndată ce o parte din conduita cuiva prejudiciază interesele altora, societatea are autoritatea de a se pronunța asupra ei, rămânând să se discute dacă prin intervenția societății va fi sau nu promovat binele general.*

Această condiție exprimă **caracterul relativ, intersubiectual** al libertății: **e necesar ca fiecare individ să devină conștient de faptul că libertatea lui nu trebuie să afecteze libertatea altora.**

Articolul al 4-lea din "Declarația dreptului omului și a cetățeanului" (august 1789) conține condiția socială fundamentală a libertății: *Libertatea constă în a putea face tot ceea ce nu dăunează semenilor.* Aceasta idee fundamentală poate fi realizată doar în **anumite condiții (statul de drept, prin împuternicirea libertății cu statut legal ș. a).**

(9 articole din cele 17 ale acestui important document istoric se referă nemijlocit la libertatea omului și cetățeanului.

Articolul 1 - *Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi. Deosebiri sociale nu pot fi întemeiate decât pe utilitate publică.*

Articolul 2 - *Scopul fiecărei asociații politice este conservarea drepturilor naturale și inalienabile ale omului. Aceste drepturi sunt libertatea, proprietatea, dreptul la siguranță și la rezistență la opresiune.*

Articolul 4 - *Libertatea este de a face tot ceea ce nu face rău altora: astfel, dreptul fiecărui om nu are limite, cu excepția acelor care asigură altor membri ai societății exercitarea aceluiași drepturi. Aceste limite pot fi determinate numai prin lege.*

Articolul 5 - *Legea poate interzice numai acțiunile dăunătoare pentru societate. Orice lucru care nu este interzis prin lege nu poate fi împiedicat, și nimeni nu poate fi obligat să facă ceva ce nu este prevăzut.*

Articolul 6 - *Legea este o expresie a voinței generale. Toți cetățenii au dreptul de a participa personal sau prin reprezentanții lor la formarea sa (...)*

Articolul 9 - *Orice om este presupus nevinovat, până în momentul în care a fost declarat vinovat; dacă se consideră necesar să fie arestat, orice act de constrângere, în afara celor necesare pentru reținerea lui, trebuie să fie aspru pedepsit de lege.*

Articolul 10 - *Nimeni nu poate fi tras la răspundere pentru opiniile sale, fie ele chiar religioase, dacă manifestarea lor nu tulbură ordinea publică stabilită prin lege.*

Articolul 11 - Comunicarea liberă a gândurilor și opiniilor este unul din drepturile cele mai de preț ale omului; orice cetățean poate deci să vorbească, să scrie și să tipărească liber, în afara cazurilor prevăzute prin lege, în care va trebui să răspundă de folosirea abuzivă a acestei libertăți.

Articolul 17 - Proprietatea fiind un drept inviolabil și sacru, nimeni nu poate fi privat de ea, cu excepția cazurilor în care necesitatea publică, legal constatată, pretinde în mod evident acest lucru, și cu condiția unei juste despăgubiri prealabile.).

J.-J. Rousseau sublinia că în libertatea comună, nimeni nu are dreptul să facă ceea ce îi interzice libertatea altuia, căci adevărata libertate nu se distruge niciodată pe sine însăși. De aceea, libertatea fără justiție este o adevărată contradicție, căci, oricum am face, totul e stingheritor în acțiunea unei voințe dezordonate. Prin urmare, nu există libertate acolo unde nu sînt legi sau unde cineva este deasupra legilor; nici chiar în starea de natură omul nu este liber decît datorită legii naturale, care poruncește tuturor. Un popor liber se supune, dar nu ca o slugă: el are conducători, nu stăpîni. El se supune legilor, dar nu se supune decît lor. Tocmai datorită legilor el nu se supune oamenilor. Un popor este liber, orice formă ar avea guvernămîntul său, atunci cînd în cel care îl guvernează nu vede deloc omul, ci organul legii. Într-un cuvînt, soarta libertății este legată totdeauna de soarta legilor: ea domnește sau piere odată cu ele.

Deoarece numai în cadrul colectivității este posibilă dezvoltarea liberă și deplină a personalității umane, "orice persoană are îndatoriri față de colectivitate ... În executarea drepturilor și libertăților sale, fiecare om nu este supus decît îngrădirilor stabilite prin lege, exclusiv în scopul de a asigura cuvenita recunoaștere și respectare a drepturilor și libertăților altora și ca să fie satisfăcute justele cerințe ale moralei, ordinii publice și bunăstării generale într-o societate democratică" (Declarația Universală a Drepturilor Omului, Articolul al 29-lea). Așadar, doar prin lege pot fi ordonate, reglate relațiile dintre persoană și societate, pot fi asigurate libertățile individuale sau colective, respectate imperativele, adică constrîngerile (obligațiile și interdicțiile) impuse individului de către societate. Acestea corespund principiilor Teoriei Generale a Sistemelor (varianta lu. A. Urmanțev), conform căreia orice sistem (material sau ideal, static sau dinamic) funcționează, se dezvoltă sau se transformă în alte sisteme în baza anumitor **legi ale compoziției**. Aceste legi asigură unitatea, stabilitatea funcționării sau dezvoltării sistemului dat și reprezintă **restricțiile (condițiile-limită)** cărora sînt supuse **elementele constitutive** și **relațiile** dintre ele.

Asemene legi acționează în sistemele sociale. Diverse legi economice, norme juridice și morale, tradiții și alte **restricții** obiective sau subiective limitează realizarea unora dintre multiplele forme posibile ale proceselor, relațiilor, acțiunilor umane și prin aceasta limitează libertățile indivizilor și colectivităților. Așadar, libertatea, ca atribut și condiție a existenței omenești, individuale sau colective, este însoțit de anumite restricții, opreliști.

Limitele, constrângerile cu care se confruntă omul, au caracter complex și ierarhizat. Ele se referă la toate domeniile activității omenești: economie, politică, știință, artă, sport etc. Deoarece oamenii nu sînt inevitabil liberi, e necesar de a cunoaște **condițiile sociale** ce asigură sau împiedică realizarea libertăților. Ceea ce trebuie studiat "este felul în care cel puțin unele intenții individuale (periculoase din punct de vedere social) pot fi temperate, calmate sau suprimate complet. Deci interesul sporit pentru restricțiile libertății ar avea atît justificări cognitive, cît și normative. Tocmai datorită acestor motive, sociologia s-a dezvoltat, în primul rînd și înainte de toate, ca o „știință a non-libertății”" [1, p. 30].

Din punct de vedere logic, libertatea reprezintă un concept pragmatic ce are multiple implicații: politice, economice, ideologice, juridice, morale, psihologice ș. a. Interpretarea corectă a acestui concept necesită respectarea principiilor logicii deontice. **Libertatea și non-libertatea (constrîngerea, violența, opreliștea etc.)**– concepte contrare și complementare – au statut normativ și prezintă operatori (functori) deontici, de rînd cu **permisiunea, interdicția, obligația**. De aici reiese că statutul normativ al unui agent sau al unei clase de agenți poate fi descris de mulțimea obligațiilor ce-i revin, de mulțimea interdicțiilor ce-i sînt impuse și de mulțimea libertăților ce-i sînt îngăduite (permise). Cu ajutorul acestora, pot fi determinate constrîngerile și permisiunile [Vezi: 12, p. 431]. Cu alte cuvinte, conduita omului este determinată de anumite relații, exprimate în termenii logicii deontice:

1. O anumita acțiune nu poate fi și permisă, și interzisă (în același timp și sub același raport);

2. În acțiunile sale, un agent nu poate fi și liber, și constrîns (în același timp și sub același raport);

3. Libertatea este echivalentă cu **lipsa constrîngerii** (libertatea negativă) și reprezintă aceea ce nu este **nici obligator** ("facultativ"), **nici interzis** (permis).

În termeni deontici, libertatea mai poate fi definită ca **permisiunea atît a actului considerat, cît și a celui contrar**(Vezi:[12, p. 434]. La rîndul

ei, constrângerea (antipodul libertății), este un **imperativ social** (economic, politic, juridic, moral, religios, artistic, psihologic etc.) ce poate fi definit ca aceea ce este **obligator** sau **interzis**.

Din cele expuse mai sus conchidem că **libertatea oricărui individ aparte are un caracter relativ șilimitat, pentru a putea fi realizabilă în anumite proporții pentru fiecare dintre membrii anumitei colectivități, pentru toți cetățenii statului.**

Libertatea acțiunii umane nu poate fi separată de responsabilitatea indivizilor pentru consecințele conduitei lor față de comunitate. A fi responsabil de ceva înseamnă a fi subiect de răsplată, de laudă sau de pedeapsă, de blam. Sîntem expuși reacțiilor celorlalți, în funcție de faptă (acțiune sau inacțiune) pentru care sîntem responsabili. Deci ordinea socială, dreptatea și echitatea nu pot exista fără responsabilitatea, atît a "conducătorilor", cît și a celor "conduși". K. Popper spunea ca sîntem cu toții responsabili, într-o anumită măsură, alături de guvernanți, chiar dacă nu participăm direct la guvernare. Dar această răspundere împărtășită presupune "o seama de libertăți: libertatea cuvîntului, libertatea accesului la informații și libertatea de a da informații, libertatea de a publicași multe altele. Un "exces" de etatism inhibă libertatea. Există însa și un abuz de libertate, analog abuzului puterii statale. Se poate abuza de libertatea cuvîntului și a presei, care pot fi utilizate, de pilda, în scopuri de dezinformare sau de instigare. În mod cu totul analog, puterea poate abuza de orice limitare a libertății. Avem nevoie de libertate pentru a împiedica statul să abuzeze de puterea sa și avem nevoie de stat pentru a împiedica abuzul de libertate..." [14, p. 81-82].

Desigur, problema coraportului libertății și democrației, limitării lor mutuale nu are o soluție absolută, definitivă. Trebuie deci să ne mulțumim cu "soluții parțiale și compromisuri; nu ne este permis să ne lăsăm seduși într-atît de înclinația noastră spre libertate, încît să neglijăm problemele iscate atunci cînd se abuzează de ea" [16, p. 82]. Deci libertatea, în sens pozitiv, are anumite limite, adică se completează cu libertatea, în sens negativ, se sprijină, atît pe sistemul de norme exterioare, cît și pe convingerile interne ale agentului acțiunii libere. A. Herțen (filosof politician rus de orientare liberală), într-o scrisoare către M. Bacunin, menționa: "Oamenii nu pot fi eliberați din exterior mai mult, decît din interiorul lor. Este straniu, dar experiența ne demonstrează că popoarele mai ușor suportă povara forțată a sclaviei, decît darul libertății excesive".

Acomodarea realității sociale a statelor ex-socialiste la valorile general umane, fixate în diverse documente ale ONU, este o problema

dificilă, dar nu irealizabilă. În legătură cu aceasta apar multiple probleme de ordin politic, economic, juridic, etic ș.a. De pilda, în societatea contemporană, libertatea individuală nu poate exista fără legalitate, iar legalitatea presupune **legitimitate**. Coraportul dintre legitimitate și legalitate este problema raportului dintre **politică** și **drept**. Orice putere politică, pentru a fi eficientă în combaterea violenței și anarhiei, invoca principiul unei ordini prescriptive dat de **voința poporului (națiunii)**, de **rațiunea universală**, de **legile istorice**, de **natura umană** etc. "Prin urmare, apelează la întemeierea de Drept. Puterea politică poate fi obținută pe calea dreptului în vigoare și atunci, printr-un transfer de sens, spune că e legitimă" [10, p. 105].

Binele și **Justiția** sînt valori sociale necesare, pe care I. Kant le considera transcendente. Activitatea practică este considerată justă, dacă nu dăunează libertății altora. Prin urmare, criteriul acțiunii juste e libertatea care, la rîndul ei, decurge dintr-o lege **universală**. Această lege universală, constată I. Kant, este **absolută**, iar omul – ființă cognitivă imperfectă– nu este capabilă s-o surprindă în plinătatea ei. Cunoscînd această lege parțial, omul "e liber parțial și, liber parțial, el e just parțial în elaborarea și aplicarea normelor juridice, prin urmare, și nejust, fiind neliber" [10, p. 124]. Așadar, inexistența **obiectivă** a unor legi juridice universale și absolute exclude realizarea unei libertăți generale, obținute cu ajutorul dreptului pozitiv. În acest context, L. Duguit sublinia că "dreptul se găsește în realitatea socială, nu în legi". Acest drept trebuie cunoscut și materializat în norme de conduită, astfel asigurînd posibilitatea realizării potențialului creativ al oamenilor în toate domeniile "producției" valorilor, crearea condițiilor pentru accesul liber (al претенdenților care merită) la acestea și protecția lor prin lege față de pretențiile nejustificate.

Revenind la ideea kantiană cu privire la **autonomia** relativă a individului uman e de menționat că, literalmente, aceasta înseamnă "**auto**" și "**nomos**", **adică îți dai legea singur, dar această lege te pune în raport cu ceilalți**. Dar această "autonomie" a individului social nu trebuie, totuși, identificată cu cunoscutul "liber arbitru" – noțiune filosofică și etică opusă determinismului, ce se referă la libertatea voinței omenești considerată într-o independență totală față de necesitatea și cauzalitatea obiectivă (Vezi: [18, p. 495]). Libertatea voinței anumitei persoane trebuie să se afle în conformitate cu astfel de voințe ale altora și complementată cu responsabilitatea pentru intențiile și faptele respective.

În concluzie, constatăm că libertatea – fenomen social complex, antipod al non-libertății (constrîngerii, violenței etc.) – exprimă posibilitatea

omului de a-și realiza dorințele, în anumite condiții, determinate de variații factori naturali, economici, politici, juridici, morali, psihologici etc.

Minimalizarea constrângerilor (restricțiilor, barierelor, limitelor, obligațiilor, interdicțiilor etc.), ce stau în calea spre soluționarea problemei libertății în societățile post-totalitare, poate fi obținută în condițiile unei autentice democrații, printre "instrumentele" esențiale ale căreia notăm statul de drept și legitimitatea.

Potențialul creativ al omului care este *esența, substanța* libertății (*energeya*, în termeni aristotelici) poate fi realizat în valori (materiale sau/și spirituale) (*ergon* – rezultatul activității creative) doar în anumite condiții naturale și sociale, în care libertatea desfășurării creației (*dinamys*) a subiecților (individuali sau colectivi) trebuie armonizată în raport cu anumite măsuri (*nomisma*), restricții de ordin normativ (*nomoi*), pentru a evita haosul, dezordinea etc. sociale.

Surse bibliografice

1. *Bauman, Z.*, Libertatea, Editura DU style, București, 1998.
2. *Berlin, I.*, Patru eseuri despre libertate, Editura Humanitas, București, 1996.
3. *Capcelea, V.*, Filozofia juridică, Editura Arc, Chișinău, 2011.
4. *Crăiuțu, A.*, Elogiul libertății. Studiu de filosofie politica, Editura Polirom, Iași, 1998.
5. *Fromm, E.*, Frica de libertate, Editura Teora, București, 1998.
6. *Garaudy, R.*, Libertatea, Editura Politică, București, 1958.
7. *Jaspers, K.*, Texte Filosofice, Editura Politică, București, 1986.
8. *Kant, I.*, Critica rațiunii pure, Editura Științifică, București, 1969.
9. *Miroiu, A.*, Filosofie politică, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București, 2002.
10. *Mihai, Gh., Motica, R. I.*, Filosofie a Dreptului, Editura Almanahul Banatului, Timișoara, 1995.
11. *Mohorea, E., Botnari, E., Eșanu, R.*, Dreptul ca sistem și sistemul dreptului, USB, Bălți, 2009.
12. *Popa, C.*, Teoria acțiunii și logica formală, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
13. *Popper, K. R.*, Societatea deschisă și dușmanii ei. Vol. II, Editura Humanitas, București, 1993.
14. *Popper, K. R.*, Lecția acestui secol. Un dialog cu Giancarlo Bosetti. Editura Nemira, București, 1998.
15. *Puha E.*, Introducere în filosofie, Editura Fundației "Chemarea", Iași, 1993.
16. *Steiner, R.*, Filosofia libertății. Elemente fundamentale ale unei concepții despre lume, Editura Princeps, Iași, 1993.
17. *Zamfir, E.*, Cultura libertății, Editura Politică, București, 1979.
18. *CARTIER DICȚIONAR ENCICLOPEDIC.* – Ed. IV. Cartier, 2002.